

Марјан ГИЈОВСКИ

Државен архив на Република Северна Македонија

УЛОГАТА НА ЈАНКО ТОМОВ ВО НАЦИОНАЛНОТО И ПОЛИТИЧКОТО ОРГАНИЗИРАЊЕ НА МАКЕДОНЦИТЕ ВО АВСТРАЛИЈА

Abstract: *Janko Tomov is a representative of the Macedonian political emigration in Australia, dedicated to the national and political unification of the Macedonian diaspora in the past 45 years. He was one of the founders of several organizations whose goal was the affirmation of the Macedonian national interests. In addition, his activities include writing history books and publishing articles in Macedonian and Australian newspapers. In the fund "Volumes (Janko and Planinka), Perth, Australia (1918 - 2009)" no. 1212, which consists of two archive boxes placed in the State Archives of the Republic of Northern Macedonia, there are important documents that reveal facts about the activities of this person, which has not yet been sufficiently investigated.*

Key words: *Janko Tomov, emigration, Perth, organizer, party, books*

Политичките и општествено-економските услови во Југославија и во Македонија како федерална единка придонеле да се појави македонска политичка емиграција како противник на тогашните власти и уредување.¹ Многу поединци и групи не се согласувале со скратувањето на основните човечки права и потиснувањето на демократијата во државата. Разочараноста од решавањето на македонското прашање по војната како и економската криза придонеле сè повеќе Македонци да емигрираат во Европа и Светот. Во Австралија помасовно населување се случило по 1946 година кога владејачката Лабуристичка партија направила план за доселување луѓе кои доаѓаат од различни држави. Емигрантите од комунистичките земји се соочувале со поголеми процедури и своите визи ги стекнувале преку Европскиот уред за иселување во Виена и едно претставниш-

¹ Драган Богдановски, *Мојата борба за Македонија – Погледи кон историјата на Македонија, том I* (Скопје: Државен архив на Република Македонија, 2014), 5.

тво во Грац,² Македонската емиграција во Австралија по 50-тите години на XX век била противник на комунизмот и југословенската држава и се залагала за обединување на четирите дела од етничка Македонија како дел од една обединета Европа. Особено е важно да се истакне дека припадниците на нашата емиграција во рамки на можностите го истакнувале македонското прашање на меѓународно ниво пред светските организации. Остварувале контакти со амбасадорите и властите на Австралија сакајќи да ги запознаат со состојбите во Македонија како федерална единица во југословенската федерација, таквите контакти особено се интензивирале околу признавањето на независноста во почетокот на 90-тите години на XX век.³ Македонските општини и нивните претставници се конфронтирале со негаторите на македонскиот идентитет од другите етнички заедници во австралиските градови.

Фондот „Томови (Јанко и Планинка), Перт, Австралија, (1918–2009)“ претставува личен фонд од групата Иселенички фондови во Државниот архив на Република Северна Македонија. Овие фондови настанале како резултат на собирањето архивски материјали од македонското иселеништво од страна на Виолета Сантовска во 1995 година.⁴ Многу македонски црковни и граѓански општини, здруженија и поединци се одзвале на поканата за соработка при што отстапувале архивски материјал на Државниот архив од кој потоа настанале 17 архивски фондови⁵ меѓу кои и разгледуваниот фонд. Семејниот фонд „Томови (Јанко и

² „Емигрантите кои се иселуваа од Југославија беа економски емигранти, а помал број беа политички. Во политичките емигранти спаѓав и јас со мојата сопруга. Ние уште во првите контакти со емигрантите Македонци (но и припадници на другите националности) наидувавме на недоразбирање околу нашите погледи за западната демократија и за потребите од негување македонско (а не југословенско) патриотско чувство“, Јанко Томов, *Тајното народно македонско револуционерно движење во Австралија* (Штип: Емари, 2008), 6.

³ Заложбите на Јанко Томов за македонските човекови права и меѓународното признавање на Република Македонија траат во текот на целокупното негово дејствување. Во декември 2004 година пратил писмо до Кевин Руд, претставник на федералните власти, со следната содржина: „*Ве замолуваме да продолжите со вашата поддршка за нас и ве молам да ни помогнете преку дипломатска акција ишрум светот за признавање на Македонците и Република Македонија*“. ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918-2009), к 1, а.е. 19.

⁴ Во 1995 година, на Виолета Сантовска советник во Секторот за средување и обработка на архивски материјал во ДАРМ ѝ било овозможено да отпатува во Австралија, со цел остварување соработка со македонското иселеништво. Во една своја статија Сантовска наведува: „*Следејќи ги новите текстови на времето, а воедно и потребата од отворање на нашиот архив за различни видови архивски материјал, сметав дека е потребно проширување на соработката со целата дијаспора, со оглед на тоа дека станавме независна Република Македонија*“, Виолета Сантовска, „Едно лично искуство за собирање на архивски материјал од македонското иселеништво“, *Македонски архивист* год. XXII, бр. 22, Скопје (2017), 79-86.

⁵ Станува збор за следните фондови: личен фонд „Д-р Михаил Шариновски, политички секретар на ДООМ од Перт, Западна Австралија (1968 - 1995)“; личен фонд „Зоран Косески - Перт, Западна Австралија (1985 - 1995)“; фонд „ВМРО-ДПМНЕ со претседател Танаско Таневски - Перт, Западна

Планинка), Перт, Австралија“ е среден и се состои од 2 архивски кутии, 80 архивски единици и 323 листови. Во него се среќаваат архивски материјали како биографски документи, материјали од учество во политички и општествени организации, статии од 1997 и 1998 година, исечоци од весници, преписка од електронска пошта од различни статии, преписка и дописи од Јанко Томов со повеќе личности, семејни фотографии, 5 примероци изданија на книги.

Јанко Томов бил роден во Струмица на 4 мај 1938 година, како најмало дете од четирите деца на Иван и Анета Томови, при што во 1946 семејството Томови се сели во Скопје.⁶

Томови во Струмица, во 1940-41, на Илинден во манастирот „Свети Илија“

Извор: домашна архива на Виолета Сантовска

Австралија (1991 - 1995); семеен фонд „Слободан и Кристина Биневски (1919 - 1995)“; фонд „Крсто Шкордов, Јоте Кандовски и Манולי Станишев со лозинка „Операција Чакаларов“ - Перт, Западна Австралија (1989 - 1995)“; семеен фонд „Доца и Васил Богов - Перт, Западна Австралија (1932 - 1995)“; фонд „Македонска општина со претседател Јован Боршов - Перт, Западна Австралија (1964 - 1995)“; фонд „Обединета македонска општина со претседател Лазо Наумовски-Перт, Западна Австралија (1968 - 1995)“; фонд „Обединета Преспа - Перт, Западна Австралија (1987 - 1995)“; личен фонд „Орочанецот протојереј - дедо Алексо Јовановски - Перт, Западна Австралија (1935 - 1995)“; личен фонд „Миле Спиоровски, основач на Македонски клуб во Бризбејн, Австралија (1960 - 1995)“; личен фонд „Бранко Георгиевски - композитор, текстописец и уредник на списание „Искра“ - Перт, Западна Австралија (1970 - 1995)“; семеен фонд „Нада и Методија Трајкоски - претседател на Црковната општина во Перт, Западна Австралија (1968 - 1995)“; личен фонд „Јана Лембанова - Мелбурн, Австралија (1991 - 1995).

⁶ Во 1961 година дипломирал на Факултетот за физичка култура на универзитетот во Белград со звање наставник по физичко и здравствено воспитување. Воениот рок го отслужил во воената југословенска морнарица во Шибеник во 1962 и 1963 година. Се стекнал со богато работно искуство како тренер по спортска гимнастика во Скопје, наставник по физичко воспитување во Белград и Скопје и како самостоен референт во институциите задолжени за унапредување на физичката култура.

Јанко Томов стапил во брак со сопругата Планинка и во 1970 година тајно заминуваат во Австралија.⁷ Првиот обид за напуштање на Југославија преку југословенско-грчката граница со намера да замине во Австралија или Америка, Томов го направил во почетокот на август 1958 година заедно со својот пријател Миодраг Мициќ. Според спомените на Јанко Томов, по илегалното преминување на границата, грчките власти во Солун му понудиле да потпише документ со кој требало да потврди дека сака да стане грчки државјанин. Томов ја одбил понудата велејќи: „Јас сум Македонец и не сакам да го менувам моето национално државјанство“. Бил депортиран назад во Југославија каде што судот во Гевгелија му изрекол казна затвор од два месеци.⁸ Вториот обид за бегство во Грција го направил во декември 1958 година крај село Велушина, Битолско, за кој добил 5 месеци казна затвор. Како причини за бегство Томов во својата автобиографија наведува дека „Титова Југославија не е добра за живот...“ Врз таквата негова одлука влијаела мизеријата во која го поминал животот неговиот татко Иван Томов кој имал заслуги во Илинденското востание. На професионален план Јанко Томов бил попречуван да напредува од некомпетентни кадри блиски до тогашната власт, кои уживале големи бенефиции во спортските организации⁹.

Од 1970 до 1973 година Томови живееле во Сиднеј кога повторно се вратиле во Скопје и тука останале сè до почетокот на 1975 година кога се вратиле во Перт. Во Австралија Јанко Томов продолжил да работи како наставник по физичка култура и како физички работник за да го прехрани семејството. Во 1996 година семејството Томови се преселило во Нуса, Квинсленд. По разводот со сопругата Планинка, Јанко Томов во 2003 година се преселил во крајбрежното гратче Александра Хедланс. По една година повторно се селел, овој пат во градот Бризбејн каде што ја запознал својата нова сопруга Маргарет. Од самото пристигнување во Австралија, Јанко Томов веднаш стапил во контакт со многу Македонци од сите делови на Македонија „до кои порано немал можност да дојде, а сега тие биле постојано околу него“. Тие што порано биле дојдени на австралиска територија им помагале на дојденците да најдат работа и да се социјализираат во општеството. Според Томов, во првите години од доселувањето воочил дека кај Македонците имало извесна поделба на географска основа, помеѓу одреден број на Македонци од вардарскиот дел имало поддржувачи на југосло-

⁷ Во автобиографијата, Јанко Томов наведува дека бил „затворан и осудуван за бегство преку граница кај Богданци, Гевгелија, со 2 месеци затвор, а кај Велушина и Битола 5 месеци затвор во 1957 година, ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918-2009), к 1, а.е. 2.

⁸ Јанко Томов, *Од комунизам до демократија* (Штип: 2 август, 2018), 169 – 171.

⁹ Професионализмот на Јанко Томов се согледува од неговата креативност така што уште во 1969 година издава прирачник за наставници. Јанко Томов, *Штафетни игри и полигони* (Скопје: НИП „Нова Македонија, 1969).

венскиот социјализам меѓу кои и соработници на УДБА кои биле во македонските организирани субјекти.¹⁰ Поттикнат од ваквите состојби на поделеност, како што самиот истакнува, Јанко Томов првпат се вклучил во македонското движење во 1975 година во Перт, Западна Австралија.¹¹ Неговата мисла е да се создаде „организација од македонски патриоти која ќе работи на македонско национално и политичко обединување и афирмација на македонството“.

Политичкиот и национален ангажман на Јанко Томов во Австралија почнал со формирањето на Австралиско-македонско културно-просветно здружение на 24 ноември 1985 година.¹² Од дневниот ред и записникот кој се водел на состанокот се согледува дека ова здружение е создадено со цел афирмација на културно-историските традиции на Македонците. Само десет дена подоцна Јанко Томов, Крсто Шкордов, Марко Спирковски и Гоце Таневски формираат уште една национална организација¹³ која во февруари 1986 година го добила името ТНМРО - Тајна народна македонска револуционерна организација.¹⁴ Основачите на оваа организација, меѓу другото, се залагале за обединување на сите македонски организации во Западна Австралија преку формирање едно заедничко тело како и за добивање „етничка радиостаница во Перт“. Значајно е да се одбележи дека оваа организација во сопствената стратегија ја имала „и решителноста за обновување на македонската држава со демократски систем и свој парламент. Старите форми на фашизмот и комунизмот се отфрлале како недемократски.“ За да ги остварува своите програмски цели, ТНМРО го предложила Јанко Томов да биде нејзин претставник во Координативниот одбор на македонските организации за Западна Австралија. Според кажувањата на Томов овој одбор функционираше конструктивно без разлика на различните политички погледи на членовите. Националните интереси на македонската заедница биле ставани над личните интереси. ТНМРО за цело време го следеле дејствувањето на институциите од СР Македонија¹⁵ за кои се сметало дека поттикнувале поделби помеѓу македонските иселеници, особено во Перт. Оваа организација функционираше

¹⁰ Томов, *Тајното народно македонско револуционерно движење во Австралија*, 2008, 8.

¹¹ „Во тие времиња речиси секој викенд одевме во посета на семејствата на нашите пријатели, а и тие нас не посетуваа. За време на тие посети, долги часови ние мажите обично дискутиравме за македонските работи и за состојбите во македонското иселеништво...“

¹² Основачкиот состанок се одржал во домот на Марјанко Спирковски, во населбата Гировин во Перт. На состанокот присуствувале: Јанко Томов, Крсто Шкордов, Гоце Таневски, Драган и Марко Спирковски.

¹³ „Состанокот заврши со меѓусебно тискање на рацете. Исто така, решихме меѓусебно да си ја споиме крвта како заклетва и во знак на верност еден кон друг и кон македонската национална идеја“, Томов, *Тајното народно македонско револуционерно движење во Австралија*, 2008, 18-19.

¹⁴ Јанко Томов не дава објаснување зошто ова име било избрано за организацијата.

¹⁵ Се мисли на Матицата на иселеници, Министерството за врски со странство и други.

сè до август 1987 година кога се „напуштила претходната атмосфера на блиска соработка и слога“. Неуспешното организирање на протест пред грчкиот конзулат во Перт довело до демотивација на членовите на ТНМРО, кое довело до крај на постоење на оваа организација и, како што истакнува Јанко Томов, така завршила неговата патриотска дејност во осумдесеттите години.

Патриотскиот набој не му дозволувал на Томов да мирува, напротив тој продолжил да биде активен во интерес на посветеноста за правата на Македонците независно во кој дел од светот живеат. Следна организација на која ѝ се придружил била „Централен организационен комитет за македонски човекови права – Солун“,¹⁶ формирана во 1983 година. Основачи на организацијата биле Вик Димитри, Ѓорѓи Велов од Мелбурн и неколку Македонци од Лерин. „Македонски човекови права - МЧП“¹⁷ како матична организација почнала да формира поткомитети помеѓу македонското иселеништво во Австралија. Прв таков поткомитет бил формиран во Мелбурн на 11 мај 1984 година. Две години подоцна таков поткомитет за Западна Австралија бил формиран во Перт при една посета на Вик Димитри и Џим Антон, а за претседател бил избран Михаил Шариновски.¹⁸ Во овој поткомитет членувале Македонци од сите краеве на етничка Македонија, а во него се активирал и Јанко Томов. Во 1989 година е формиран нов поткомитет во Перт на чело со Јане Караџов, следната година во Перт се одржал Австралиско-македонски комитет за човекови права со претставници од сите поткомитети во Австралија. Јанко Томов се ангажирал во прибирање нови членови и изработка на програма за работа со предлог на статут. Томов бил избран за координатор на работна група која подготвила збир на работни материјали кои требало да бидат изложени на Втората конференција на Австралиските општини во Перт. Еден дел од иницијативите биле наменети за презентирање на ситуацијата во која се наоѓале Македонците од егејскиот дел на Македонија и од

¹⁶ Појдовна идеја на ЦОК за МЧП била да се сврти вниманието на слободољубивиот свет кон асимилацијата и денационализацијата која ја вршеле грчките власти во егејскиот дел на Македонија. Нејзина цел била „мирно дипломатско отпочнување на обединувањето на Македонците по пат на културни манифестации и активности“. Оваа организација се разликувала од дотогашните по нејзиниот карактер, таа се фокусираше на заштита на човековите права. Основен програмски документ на МЧП бил „Солунскиот манифест“ од 1984 година, кој содржел барања кои ги освоиле симпатиите на македонските иселеници, Janko Tomov, *Solunskiот manifest od 1984 i divize-njeto za čovekovi prava vo dijasporata* (Kvinsland Australia: 2003), 29-35.

¹⁷ Организацијата „Централен организационен комитет за македонски човекови права - Солун“ е позната во емиграцијата како „Македонски човекови права“ при што најчесто се користи кратенката МЧП.

¹⁸ Михаил Шариновски-Солунски бил роден во с. Бапчор, егејскиот дел на Македонија, во 1932 година, а починал во Перт, Западна Австралија, во 1999 година. Бил претседател на Движењето за ослободување и обединување на Македонија од 1977 до 1982 и потпретседател на Задграничниот комитет на ВМРО-ДПМНЕ на Перт 3. Австралија, во 1990 и 1991 година.

иселеништвото пред меѓународните субјекти како и можности за формирање поткомитети на МЧП во Социјалистичка Република Македонија. Поткомитетот одржувал плодни состаноци на кои членовите се информирале за активностите на Здружението на Македонците од егејскиот дел на Македонија¹⁹ и за постоењето на иницијативниот одбор на Демократската партијата за македонско национално единство. Интересни податоци дава извештајот на делегацијата која присуствувала на Конференцијата за малцинства во Копенхаген составена од Македонци од сите делови на Македонија во кој се истакнува дека македонските делегати имале најмногу симпатии од „Американците, Турците, Норвежаните и Швеѓаните“.²⁰ Според Јанко Томов македонските власти и југословенските тајни служби сакале да стават рака врз Движењето за македонски човекови права така што вметнувале свои лојални луѓе кои ги потиснувале основачите, а медиумите оцрнувале дел од иселеничките организации и нивни истакнати раководители.

Соочувајќи се со препреки, поткомитетот во Перт почнал да слабее така што се намалила координираноста меѓу членовите и сè помалку се собирале материјали за кршење на човековите права врз Македонците од егејскиот дел на Македонија. Дошло до поделби помеѓу поткомитетите од различни градови во Австралија, а властите во Скопје сè повеќе го преземале Движењето во целост. За сите проблеми отворено се дискутирало на состанокот на поткомитетите на Движењето на 11 јануари 1990 година на кој се појавиле недоразбирања и меѓусебни препукувања.²¹ Томов како активен учесник на состанокот увидел дека „интересно е и тоа што на оваа Конференција (а и на сите слични) секој учесник можеше да се согледа и како личност, т.е. како поединец, во смисла какви ставови и убедувања има и сл. Поттоа се согледуваа и групациите во Движењето во кои беа собрани луѓе со слични идеи“.

По падот на Берлинскиот ѕид и рушењето на комунистичките режими во источноевропските земји, македонската емиграција која не била пасивна во однос на иднината на нивната матична држава стоела пред нови предизвици.²² Барајќи личност со лидерски способности, емиграцијата се определила за Драган

¹⁹ Во врска со пограничната средба крај Трново и успешната демонстрација кај граничниот премин Богородица на која била блокирана границата спрема Грција.

²⁰ Томов, *Solunskiot manifest od 1984 i dvizenjeto za čovekovi prava vo dijasporata*, 145.

²¹ Во извештајот поднесен за посетата на македонската делегација на Конференција во Копенхаген се потенцирало дека македонските делегати не се залагале за промена на границите, туку за почитување на човековите права. Европските претставници речиси ништо не знаеле за македонското прашање што се препишувало како слабост на македонските организации низ светот.

²² „Секое време си имаше свои карактеристики во однос на Македонското движење. Сите организации... има свои лоши и добри страни, па затоа се работеше на нешто ново, понапредно, демократско и посовремено“. Janko Tomov, *Potkrepa od ubaviot Pert* (Štip: 2-avgust S, 2000), 14 – 15.

Богдановски.²³ Неговото излегување од затвор во 1987 година навестило прегрупирање и организирање на македонските патриоти во дијаспората, а со тоа и формирањето на ДПМНЕ - Демократската партија за македонско национално единство. Богдановски објавувал статии во весникот „Македонија“ на Панко Стамкоски²⁴ во Австралија кои му го привлекле вниманието на Јанко Томов при што му пратил писмо на 15 март 1990 година. Во писмото Томов искажал почит кон личноста на Богдановски и изразил подготвеност да ја помага ДПМНЕ.²⁵

Драган Богдановски возвратил на писмото по еден месец и му одговорил на Јанко Томов дека имаат исти погледи за македонските национални проблеми. Преписката меѓу нив продолжила на големо задоволство на двајцата.²⁶ Јанко Томов несебично давал предлози за структурата и функционирањето на партијата во Социјалистичка Република Македонија и дијаспората.²⁷ Лично се вклучил во формирање ограноци на ДПМНЕ во Сиднеј, Мелбурн, Волгонг, Њукасл и Нов Јужен Велс така што агитирал кај свои блиски пријатели и соработници од МЧП запознавајќи ги со целите на партијата. Сите свои контакти со адреси и телефони ги предал на Јонче Трајчевски. Томов бил еден од оние кои имале најголема заслуга за формирање на огранокот на ДПМНЕ во Перт и Западна Австралија каде што се водело големо внимание да не се примаат активисти со „сомнително минато“. Во јули 1990 година Трајчевски му предложил на Томов да биде челник на ДПМНЕ за Западна Австралија со тоа што требало да пронајде уште

²³ Драган Богдановски (18 септември 1929 година, с. Клевовце, Куманово – 31 мај 1998, Фредерика, Данска) претставува еден од најголемите македонски политички дисиденти и емигранти. Богдановски посветил речиси 50 години во организирање на македонската патриотска организација во странство како противник на социјалистичкиот режим во СР Македонија и Југославија. Живеел во егзил во Јужна Америка, Франција, Шведска и други европски држави. Поради политичкото дејствување и уверување одлежал 11 години затвор во КПД Идризово, Скопје, при што во 1988 година бил ослободен.

²⁴ Панко Стамкоски и Јонче Трајчевски биле членови на Координативниот совет на ДПМНЕ на чело со Драган Богдановски. Ставре Џиков, *Четврта емигрантска Македонија* (Скопје: Аз-буки, 2007), 207.

²⁵ Мнозина од македонските активисти гледале во Драган Богдановски личност „околу која треба да се соберат“.

²⁶ „...Твојот пример во минатото е патоказ за сите нас. Баш затоа мое длабоко убедување е конкретизирање на сите планови и убрзано нивно реализирање. Во врска со нашето зачленување во ДПМНЕ можеме да кажеме, а посебно јас лично дека со тоа сум почестен и дека со гордост ќе служам пожртвувано ќе работам за прогресот на ова наша партија“. Дел од писмото на Јанко Томов пратено до Драган Богдановски на 20 мај 1990 година, ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАННИКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918-2009), к 1, а. е. 5.

²⁷ Од писмото од Јанко Томов до Јонче Трајчевски, член на Координативниот совет на ДПМНЕ, се гледа датумот на неговото пристапување во партијата, 20 мај 1990 година. Томов, *Potkrepa od ubaviot Pert*, 61 – 62.

неколку патриоти и ќе му прател полномошно за формирање раководно тело. Јанко Томов ја прифатил оваа понуда за формирање на иницијативниот одбор на ДПМНЕ.

Меѓу првите соработници на Јанко Томов кои пристапиле во огранокот на ДПМНЕ, Перт, биле Илија Николовски родум од Прилеп и Ристо Стојчев родум од село Мала, од егејскиот дел на Македонија. Томов ја продолжил писмената комуникација со Богдановски кој побарал од него материјална помош за партијата во Македонија.²⁸ Официјално првиот состанок на Иницијативниот одбор на помошниот огранок на Демократската партија за македонско национално единство за Перт, Западна Австралија, се одржал во домот на Јанко Томов на 22 јули 1990 година.²⁹ На вториот состанок на ИО на 29 јули приоритетна тема на дискусија било собирањето парични средства за помагање на партијата во Македонија од страна на членовите и симпатизерите кои требало да се придобијат.³⁰ Основачкиот состанок на помошниот огранок бил закажан да се одржи на празникот Преображение, 19 август 1990 година во Grenville Hall (Cape St. and Stoneham St. – Tuart Hill, Perth). Од програмските цели и задачи кои им биле поделени на делегатите на Основачкото собрание се согледува клучен аспект на помагање на татковината, и тоа: „агитација за вклучување на бизниси од Австралија во економијата на Република Македонија под водството на ВМРО-ДПМНЕ,³¹ како и помош за воспоставување современ и модерен систем во економијата и комерцијата“ и „разработување прикладни форми за отворање и установување нови бизниси од македонски бизнисмени од Австралија по желба, како и враќање на имотни Македонци од Австралија“. Во проект-уставот на ВМРО-ДПМНЕ во член 12 било предвидено донесување на уставен закон според кој од емиграцијата ќе може да се избираат пратеници во Собранието на Република Македонија.

Томов по одржувањето на основачкото собрание во Перт, продолжил логистички да го помага одржувањето на основачки собранија на партијата во дру-

²⁸ Pismo izvestivanje od Dragan Bogdanovski za formiranje na VMRO-DPMNE vo Makedonija, 4.7. 1990. Tomov, *Potkrepa od ubaviot Perth*, 144 – 145.

²⁹ За претседател едногласно бил избран Јанко Томов, за секретар Миле Милевски, за благајник Драган Спирковски. Покрај наведените на состанокот присуствувале Иљо Николовски, Танаско Танески, Драган Спирковски, Крис Стојчев и Крсто Шкодров.

³⁰ Првата финансиска помош ја добиле Љупчо Георгиевски, претседателот на ВМРО-ДПМНЕ, и Борис Змејковски, генерален секретар, на 23 јули 1990 година.

³¹ На 31 мај, 1 и 2 јуни во Минхен се одржал состанок помеѓу Драган Богдановски, Гојко Јаковлески, Владо Транталовски, Љубчо Георгиевски и Борис Змејковски каде што на предлог на Борис Змејковски се додава пред ДПМНЕ името ВМРО, Јанко Томов, *Кратка историја за создавањето на ВМРО- ДПМНЕ – активности во Европа и Австралија*, 9 јануари 2013, (в.: [//www.mk-iselenici-region/723](http://www.mk-iselenici-region/723)).

ги градови во Австралија преку праќање на потребните материјали и урнеци.³² По победата на ВМРО-ДПМНЕ на првите парламентарни избори во ноември 1990 година во Македонија, Јанко Томов пратил предлози до раководството на партијата „за преродба на македонскиот народ од национална, економска, политичка и културна гледна точка“.³³

Тој предложил формирање на национално тело кое би соработувало со Македонците од дијаспората и преостанатите делови на Македонија и кое ќе го замени Министерството за културни врски со странство. Меѓу другото предложил да се пратат писма до сите македонски субјекти во дијаспората за нејзино обединување околу новата македонска влада.³⁴ Томов по победата на ВМРО-ДПМНЕ на парламентарните избори во Македонија продолжил со агитација сред македонските општини во Западна Австралија.³⁵ Како претседател на ПО на ВМРО-ДПМНЕ Јанко Томов со своите активисти продолжил да му помага на ЦК на МЧП.

Поаѓајќи од патриотската ориентација и искрена верба во идеалите за кои се залагал, Јанко Томов сè повеќе се разочарувал од односот на некои фактори во македонската дијаспора во Австралија. Во една изјава на Управниот одбор на ПО на ВМРО-ДПМНЕ, Перт, од почетокот на јануари, се вели дека „удбашките активисти и пројугословенските елементи вршеле големи влијанија меѓу народот“. Понатаму се посочува дека имало такви кои очекувале високи партиски позиции и кои откако не ги добивале, ја саботирале работата на партијата. Немањето политичко искуство и стручни познавања го слабеело единството за да се одбранат од противничките елементи. Управниот одбор констатирал дека ма-

³² Шеснаесет години подоцна, во една преписка по електронска пошта, извесен Ристо Стефов му соопштува на Јанко Томов дека бил клеветен за неговиот ангажман во ВМРО-ДПМНЕ, која наводно била „пробугарска“ и формирана од Драган Богдановски и Стојче Наумов. Томов ги негира тие обвинувања и му одговара дека дал оставка на функцијата претседател на ПО на ВМРО-ДПМНЕ затоа што не можел да најде „образовани и избрани патриоти со кои требало да се изгради Организацијата“, ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918-2009), к. 1, а. е. 9.

³³ Tomov, *Potkrepa od ubaviot Pert*, 260 – 261.

³⁴ Во ноември 1990 година се одржале првите парламентарни избори, на кои во вториот круг победила ВМРО-ДПМНЕ со освоени 38 мандати наспроти владејачката СКМ-ПДП со 31 мандат. Управниот одбор на ВМРО-ДПМНЕ во Перт организирал свечена прослава на 20 декември 1990 година на која биле прочитани поздрави од Драган Богдановски, Борис Змејковски и Јонче Трајчевски. Очекувањата се дека ќе ја формира новата влада, што од политички причини нема да се случи.

³⁵ Во тој контекст биле одржани состаноци со Македонската (егејска) општина од Перт, чиј претседател бил Јане Китин, и Македонскиот културен центар „Илинден“ од Перт, чиј претседател бил Славе Мицевски. На двете општини им било понудено соработка при што изнесените позиции на делегацијата на ПОО ВМРО-ДПМНЕ биле „поприфатливи за помладата генерација“ од национален аспект.

кедонските општини го опструирале работењето на ВМРО-ДПМНЕ, македонските радија не известувале за нивните активности.³⁶ Сите овие причини влијаеле на одлуката на Јанко Томов да си поднесе оставка на функцијата претседател на помошниот огранок на ВМРО-ДПМНЕ, Перт, на состанокот одржан на 9 јануари 1991 година.³⁷

*Крсто Шкодров и Јанко Томов пред домот на Томови,
каде што се основа Иницијативниот одбор на
ДПМНЕ за Перт Западна Австралија
Извор: домашна архива на Виолета Сантовска*

Повлекувањето на Јанко Томов од партијата не значело целосно повлекување од други неполитички организации. Во октомври 1997 година тој му предложил на Крсто Шкордов реактивирање и реформирање на Светскиот македонски конгрес за Австралија преку формирање иницијативен одбор.³⁸ Шкодров го прифатил предлогот и понудил материјална и пропагандна помош. Две години подоцна додека Томов живеел во Квинсленд се залагал за формирање ново „Ма-

³⁶ Janko Tomov, *Potkrepa od ubaviot Pert*, 293 – 299.

³⁷ Гоце Таневски рече „Немој така Јанко. Треба и ние да се согласиме со твојата оставка“. Така реагираа и другите. Но, јас останав на моето убедување. Потоа станав, а станаа и тие за да ми оддадат почит, по што веднаш го напуштив состанокот и си отидов со мојот автомобил дома со насолзени очи“.

³⁸ Според негова замисла во рамки на СМК требало да постојат: комисија за национални прашања, комисија за организациска, административна и техничка дејност, комисија за информативна и дипломатско-претставничка дејност и комисија за финансии. ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918-2009), к 1, а. е. 25.

кедонско културно-просветно здружение Австралија“ така што пратил циркуларно писмо до низа свои соработници. Во здружението тој повикувал луѓе кои може стручно да обработуваат материјали и да ги анализираат актуелните проблеми за македонските човекови права и потоа да дадат концепти за нивно решавање.³⁹ Желбата на Томов за активирање на македонските интелектуалци во иселеништвото била негова цел во континуитет. Таков обид направил есента 2008 година кога во „Чарлс хотел“ во Норт Перт иницирал состанок на неколку интелектуалци на кој било формирано „Движење за сочувување на македонскиот идентитет и официјално признавање на уставното име на Македонија“. На состанокот присуствувал Зоран Косески, почесен конзул на Република Македонија за Западна Австралија, кој му оддал признание на Јанко Томов за *доброто на македонската кауза*. Томов преку ваквите чекори сакал да ги поттикне македонските интелектуалци во Австралија и светот да дејствуваат во полза на националниот идентитет и суверенитет на Република Македонија⁴⁰.

Томов правел обиди и во новинарството така што се вклучил во уредување на „Македонскиот патриотски билтен“, кој излегувал во 1989 година каде што објавувал статии со национална тематика. Пишувал колумни и коментари во локални списанија и весници во Перт, Сиднеј и во Мелбурн. Активно ги следел медиумите во Република Македонија при што често праќал забелешки и коментари за нивното известување во врска со историјата на македонскиот народ.⁴¹ Понекогаш ја критикувал емиграцијата дека недоволно се ангажира за македонските национални интереси.⁴² По повлекувањето од функцијата претседател на ПО на ВМРО-ДПМНЕ, Томов се посветил на пишување прилози и статии за пишани медиуми во Австралија, како за неделникот „Македонија“, дневникот „The western Australia“ и неделникот „Macedonia weekly herald“ во кои обично третирали теми за потребата од реорганизирање на дијаспората и црковните општини.

³⁹ Во второто циркуларно писмо до соработниците Томов барал согласност од нив за следново прашање: „Дали сте за МКПЗ да го претставува официјално македонското иселеништво во Австралија пред државите и федералните власти на Австралија, Владата на Република Македонија и нејзините институции како и Македонците од окупираниите делови на Македонија и тамошните власти?“

⁴⁰ ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918-2009), к 1, а. е. 37.

⁴¹ Од достапната преписка по електронска пошта која е дел од обработуваниот фонд, се воочуваат реакциите на Јанко Томов до телевизија А1. Една од реакциите се однесува на идејата за заедничко чествување на Илинден со државните власти на Република Бугарија во 2006 година. Томов остро реагирал и пратил статија до медиумиот под наслов „Македонците во дијаспората се против заедничкото прославување на Илинден на Македонија и на Бугарија“, Бризбејн, Квинсленд, ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918 – 2009), к 1, а. е. 9.

⁴² Јанко Томов соработувал со дневниот весник „Утрински“ каде што објавил писмо со низа критики кон емиграцијата во бројот на весникот од 22.12.2006, ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918 – 2009), к 1, а. е. 24.

Томов пишувајќи статии и во австралискиот весник „Дејли њуз“ за македонското национално прашање што било добар начин да ја запознава австралиската јавност со правата на Македонците. Активно учествувал како организатор на протести на македонската заедница во Австралија како тој во јули 1990 година во Перт *„каде што за првпат во јавноста во Западна Австралија се развија македонските знамиња со шеснаесетзрачно сонце, портретите на Александар III Македонски, Ченто, лавчето...“*

Зачувувањето на националното сеќавање и одржување на контактите на македонските иселеници било една од преокупациите на Томов кој поттикнувал и реализирал заедно со други свои истомисленици патриотски дефилаеа, македонски традиционални пикници преку кои, како што самиот нагласува, сакал да се разбуди националната и политичка свест кај иселениците. Од таа негова намера не биле исклучени и Македонците од Македонија.⁴³ Со настапување на повекепартискиот систем во Република Македонија и сè поизразените тенденции за самостојност, македонската емиграција во Австралија излегувала со сопствени предлози за поддршка на матицата во чие поттикнување голема заслуга имал Јанко Томов. Така во јули 1990 година емиграцијата од Перт, Западна Австралија претставена преку повеќе организации, им предложила на македонските власти *„да ја организираат и мобилизираат македонската дијаспора за собирање парични средства за помош на Републиката“*. Истото барање го пратиле и до политичката партија ВМРО-ДПМНЕ за преку нивните пратеници во Собранието да се постави овој предлог на некоја седница.⁴⁴

Јанко Томов и понатаму бил посветен на поврзувањето на Македонците во Австралија и во светот. Тоа се потврдува преку комуникацијата што ја имал со Љупчо Стамковски од Канада. Двајцата дискутирале за состојбите во МПО и „пробугарските елементи“ кои дејствувале во таа организација. Томов во 2006 година повторно станува иницијатор на протести против политиката на Република Бугарија кон македонското малцинство, протести кои според неговата замисла требало да се одржат пред амбасадите насекаде во светот, пред европските и светските тела кои имале претставништва во Република Македонија. Такви протести биле планирани пред Организацијата на Обединетите нации и Европ-

⁴³ Во фондот се наоѓа Проглас од 1986 година со наслов „Поедини значајни објаснувања за правата на Македонците и нивната патриотска дејност“ потпишан со псевдоним „Група македонски патриоти“. Во еден дел од него се истакнува: „...по Титовата ера доаѓаат нови напредни генерации на политичари. Овие посвесни и попрогресивни и похумани политичари сè уште се донекаде под влијание на српските шовинисти...“ Фактите говорат дека македонската дијаспора порано го согледувала распадот на југословенската федерација. ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918 – 2009), к 1, а. е. 38.

⁴⁴ ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918 - 2009), к 1, а. е. 53.

скиот парламент.⁴⁵ Томов одржувал контакти со Меѓународната организација за човечки права од Канада и Обединетата македонска дијаспора од САД.

Јанко Томов во периодот на политички активизам се занимавал со пишување публикации кои го третирале минатото на македонскиот народ и организирањето на македонската емиграција. Неговите дела добивале широк публицитет помеѓу македонската заедница како и во Република Македонија⁴⁶ при што се јавува како автор на следниве изданија: „Поткрепа од убавиот Перт“, 2000 година, Штип; „Солунскиот манифест од 1984 година и движењето за човекови права“, 2003 година, Штип; „Откритија за важни настани во македонската историја“, 2004 година,⁴⁷ Штип; „Античката историја на Македонија и на Балканот во делата на странските автори“, 2005 година,⁴⁸ „Тајното народно македонско револуционерно движење од Австралија“, 2008 година, Штип; „Мојот придонес за Македонија – преку активностите на ДООМ, ДПМНЕ и во АМКЧП во дијаспората 1970 – 2014 година, 2014 година; Јанко Томов – творечки опус и патриотски книги на македонски автори од иселеништвото, 2015 година; „Моите патриотски написи во Австралија од активноста на македонското движење од Австралија, во два дела, 2015 година; „Патриотски конверзации и коментари од движењето на дијаспората“, 2017 година; „Од комунизам до демократија – моите детски и младински години“, 2018 година, Штип. На тој начин Томов сакал да ги афирмира неговите ставови за предизвиците со кои се соочува македонскиот народ во Република Македонија и соседните земји и се трудел неговите книги да стигнат кај македонските власти како и до политичарите во Западна Австралија.⁴⁹ Во една пригода тој се обратил преку писмо до премиерот на Австралија, Џон Хаурард.⁵⁰

⁴⁵ ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918 – 2009), к 1, а. е. 9.

⁴⁶ Во едно писмо пратено по електронска пошта на 18.11.2018 од Јанко Томов до Татјана Бангиевска, негова внука од сестра, дава упатства како да се дели книгата „Тајното народно македонско револуционерно движење од Австралија“ во Македонија. Томов побарал неговата книга да ја добијат пратениците Илија Димовски и Марија Андоновска од македонското Собрание. При тоа во писмото ги наведува целите на ТНМРО: - сочувување на македонскиот национален идентитет од српски, бугарски и грчки влијанија; - помагање во обновување на македонската суверена држава; - отргнување од комунистичко-социјалистички влијанија во организирање на македонски субјекти, ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918 - 2009), к 1, а. е. 7.

⁴⁷ Парламентарецот од Канбера, Филип Рарок, и француската амбасада му пратиле писма со благодарност за подарената книга, ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918 - 2009), к 1, а. е. 14.

⁴⁸ На македонски и англиски јазик.

⁴⁹ Таквата активност може да се толкува како лобирање кај австралиските власти за разбирање на контекстот во кој се наоѓале Македонците кои на почетокот од XXI се соочуваат со негирање на нивната национална засебност. Постоела долгогодишна силна конфронтација помеѓу македонската и грчката заедница во Австралија која австралиските политичари не ја разбирале.

⁵⁰ ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918 - 2009), к 1, а. е. 14.

Во 1998 година направил обид да се формира Фонд за печатарска дејност со седиште во Штип така што пратил едно циркуларно писмо до сите Македонци кои ги познавал во дијаспората.⁵¹ Јанко Томов со својот огромен патриотизам несебично ги користел личните контакти во светот за да ѝ помогне на својата татковината толку што можел тоа да го прави. За таа цел интензивно комуницирал со извесна Валентина Стојческа од Ирска на која ѝ праќал опширни писма за правото на Република Македонија да го користи уставното име, кои таа требало да ги прати до ирската Влада.⁵²

Фондот „Томови (Јанко и Планинка), Перт, Австралија (1918 - 2009)“ бр. 1212 претставува мал фонд по обем, но дава значајни информации за поврзаноста на македонската емиграција со матицата која морале да ја напуштат. Преку личноста на Јанко Томов се согледува колку е силна таа врска со родната земја за која се посветуваат децении работа и интерес. Почнувајќи од 1975 година па до денес, Томов интелектуално и материјално се вложил да ги оствари сопствените убедувања за сплотеност на македонската емиграција и како таква да ги продлабочува врските со татковината. И сето тоа го правел безрезервно и без очекувања, што говори за моралната страна на оваа истакната личност од поновата македонска историја. Неговиот бунтовен и немирен дух го принудувал постојано да наоѓа начини за да придонесе за демократизација на тогашната социјалистичка Република Македонија и да се бори за правата на Македонците во соседството. Врз неговиот избор да биде секогаш активен и предаден во полза на националните интереси влијае неговата семејна историја. Од млади години покажал непомирливост со неморалот, медиокритетството и едноумието, па затоа преземал чекори кои биле крајно опасни за него. Критичен и принципиелен, соработниците ги избираше според нивните патриотски и човечки особини.

За животот и дејствувањето на Јанко Томов една статија е само мал придонес за осознавање на неговите заслуги. Македонската емиграција е сè уште неистражено поле за историчарите. Многу личности кои оставиле трага во соп-

⁵¹ Голема поддршка во целокупното дејствување имал од штипјанецот Александар Донски, кој и самиот објавувал прилози и статии за весници на македонската заедница во Австралија. Томов го предлагал Александар Донски за координатор на комисијата која би го раководела фондот. За членови на комисијата ги предлагал: Веле Алексовски, уредник на македонскиот неделник „Македонско сонце“, Славе Македонски, писател од Софија, Република Бугарија, Павле Воскопулос, претставник на партијата „Виножито“ од егејскиот дел на Македонија, Георги Солунски, претставник на ВМРО од Софија, Јордан Константинов, претставник на ОМО Илинден и „еден патриот од албанскиот дел на Македонија“. ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918 - 2009), к 1, а. е. 29.

⁵² ДАРСМ, ф ТОМОВИ (ЈАНКО И ПЛАНИНКА), ПЕРТ, АВСТРАЛИЈА, (1918 - 2009), к 1, а. е. 12.

ствениот живот за доброто на Македонија чекаат да бидат внесени во колективната меморија на македонскиот народ. Државниот архив е институција - трезор на македонската национална историја, која може да ги зацврстува односите со нашата емиграција така што ќе продолжи да собира архивски материјал преку кој ќе се откриваат нови аспекти од нашата понова историја.

Литература:

Необјавени извори

Државен архив на Република Северна Македонија, Скопје
Фонд: Томови (Јанко и Планинка), Перт, Австралија (1918–2009)

За статијата се користени фотографии од домашната архива на Виолета Сантовска, внука на Јанко Томов

Монографии и статии

Богдановски Драган, *Мојата борба за Македонија*, том I, избор, предговор и редакција д-р Марјан Иваноски, д-р Зоран Тодоровски (Скопје: ДАРМ, 2014).

Македонски архивист год. XXII, бр. 22 (2017).

Томов Јанко, *Од комунизам до демократија* (Штип: 2 август, 2018).

Tomov Janko, *Potkrepa od ubaviot Pert* (Shtip: 2-avgust S, 2000).

Tomov Janko, *Solunskiot manifest od 1984 i dviženjeto za čovekovi prava vo dijasporata* (Shtip: 2-avgust S, 2003).

Томов Јанко, *Тајното народно македонско револуционерно движење во Австралија* (Штип: Емари, 2008).

Томов Јанко, *Штафетни игри и полигони*, (Скопје: НИП „Нова Македонија, 1969).

Џиков Ставре, *Четврта емигрантска Македонија* (Скопје: Аз-буки, 2007).

Интернет

www.mn.mk/iselenici-region